

Pontosítani a persze pozitívan sajátost kizárással könnyebb. Vagyis, hogy nem föltétlenül elmarasztalni: a század nagyjai közül Matisse nem az ún. „spirituálist” kereste (mint mondjuk, *Kandinsky*, kötekedés nélkül fogadjuk el, hogy *Malevics*), ha például saját – s nem is frivol, nyegle – mondásával „Istenben leginkább még akkor hitt, amikor dolgozott”; nem volt zaklató célja, dútsága a harc „expresszivitás” (mint a francia *fauve*-oknak úgyahogy megfelelő drezdai, müncheni, berlini németeké); nem a geometria mérnöki logikája dolgozott benne, mint egy Mondrianban; s a lírai gesztusban sem igényelte az absztrakció teljes elszabadulását. Volt egyáltalán titkos, torzításra, rejtjelezésre készítő benső drámája, komorító, tragikus élménye? – tapintattal legyen óvatos az életrajz tudósokdó szimatolója, ki talán legfőbb (és legtalányosabb) remekművén, a *Beszélgetésen*, annak freskó-nyugalmú szín-harmóniájában, kékjeiben és feketéiben, a csikos pizsamájú festőben és a gyászos ülő asszonyban (némelyek szerint egy „angyali üdvözet” kispolgári és művész-sorsú formai átiratában) magánéleti feszültséget, már-már fenyegetettséget (is) föltételezne. Futam helyett csak kurta kérdésre és megjegyzésben: „erotikus” művész lett volna Henri Matisse, hiszen egész természetének jó háromnegyede elvégre: női akt? Dehát úgy, annak is: az *életörmjegyében* inkább diffúz szétáramló módon szenzális, érzéssel, mint a szenvedély kitörésével s még csak intellektuális csiklandozón sem „pornográfus”. Talán, mégis, a róla való közhely a köz előtt leginkább megosztható: érzéketlen, derűs egyensúlyával volt ő egy nagy francia vonulatnak része, *Watteau*, *Quentin de la Tour*, *Fragonard* és *Renoir* örököse; írók-költők, *Apollinaire*, *Aragon*, mások talán nem tévedtek, midőn róla szólva, őt magasztalva ezt az eszményített, 18. százados (és persze: többől egyik lényegi) *franciásságot* méltatták.

Így volt, a legmagasabb, mert változni is benső törvénnyel képes szakaszában a „hagyománytisztelő újítókkal”, a „független” és „harmonikus modernistában”, addig, míg ez a robbanásig kitarított feszült egyensúly ébren tartotta benne az intellektuális elhatározást is. Tartott, tartotta nyilván tovább is, ki-ki ízlésével maga dönti el, mily fokon, szinten: elvégre nehéz vitatni, hogy a párizsi korszakolás, kiugrató „kimetszés” nélkülöz minden vakaródzó megfontolást. Mondani mégis, hogy jó, jeles, kiváló Matisse további életútja is, 1917 tájától aggkori haláláig, 1954-ig, csak hónapban és a határokon túl környültekintve messze nem oly lényegi: sem a „nizzai korszak” – műtermi magán-pódiumon, alkóvban öltöztetett-vetköztetett – „odalijaival”, telt-karcsú „art-déco”-s és „féhértelofonos” barátnői modelljeivel; talán még az ollóval nyirbált, körülméletl színes papír-kollázsok elegáns leleményével sem; érdekeltje valljon hitet, ha a nekünk kicsit (jócskán) „hitbuzgalminak” ható kései, vence-i kápolna-dekorálással és stafirungozásával akár. Matisse, a „kései” Matisse, ne legyen bántó a „koda”; inkább a tetszetős kettős kegyelt, bemutatás: a világian derűs „franciskánus” alázatát, avagy Aragon tollán és regényesítésével (Aragon: *Henri Matisse, roman*) a „háremnek szultánjával”, ki bambuszrúdra tűzött krétával karosszékéből rajzolva a falra az aktot, míg a műteremben szelíd galambok pihegnek és turbékolnak...

ALBERT PÁL

Lemezkinálat

Romantikus zeneművek

Sorozatunkkal a pedagógusoknak kívánok segítséget nyújtani és ötleteket adni ahhoz, hogy miként lehet minél több zenét csempészni a tanítás hétköznapijaiba. Arra törekedtem, hogy e szempontból izgalmas felvételeket válasszak ki, és azokat az én egyéni és hangsúlyozottan nem zenetudományos szemüvegemem át láttassam. A zeneszociológiai felmérések arról tanúskodnak, hogy a közönség által legkedveltebb és legelfogadottabb stílus a romantika, megelőzve a bécsi klasszikusokat és a barokk zeneszerzőket. Éppen ezért ebben a sorrendben igyekszem bemutatni a zeneirodalmat a meglévő CD lemezkinálat alapján.

Első lemezkinálatomat a romantika köréből választottam. A lemez címe A Hebridáktól Rómáig, és *Lamberto Gardelli* igen színvonalas vezényletével négy zeneszerző négy művével (*Felix Mendelssohn-Bartholdy*: Hebridák – nyitány op. 26, *Ottorino Respighi*: Róma fenyői, *Mogyeszt Muszorgszkij*: Egy éj a kopár hegyen, *Pjotr Csajkovszkij*: Rómeó és Júlia – nyitányfantázia) szinte felöleli a XIX. századi romantikát.

A romantika (aminek több szakaszát, sőt formáját is meg lehet különböztetni a zenében, a festészetben és az irodalomban) szembehelyezkedik a XVIII. századi „klasszikus”, azaz antik mintákon alapuló, formailag meghatározott stílussal, s inkább a középkori hagyományokból (lásd építészetben a gótikus stílus feléléde, vagy az irodalomban az Osszián-dalok, Edda-dalok népszerűsége) építkeznek, illetve felfedezi magának a népművészetet. A romantika a hagyományos formák béklyóiból kitörve új formákkal kísérletezik, és az érzelmi világ szabad megszólaltatásának igényével lép fel. *August Wilhelm Schlegel* szerint: „A romantika a feloldhatlan vegyületekben gyönyörködik; minden, ami ellentétes: természet és művészet, költészet és próza, komolyság és tréfa, emlékezés és megsejtés, lelkeség és érzékiség, földi és isteni, élet és halál egygyé olvadnak benne...”

A romantika az egyén érzelmvilágát helyezi középpontba, és kifejezésekor a művészek gyakran a természethez fordulnak segítségért, vallván, hogy az ember legszebb hangulatait a természet szépsége örökíti meg. Ezért a természet megjelenítése állandó témája a romantikának (lásd *Turner* impresszionisztikus, vagy *Constable* valóságübb tájképeit, vagy akár a tavi költők, vagy *Lamartine* verseit). A zene is a természetet, illetve valamilyen hangulatot kívánt lefesteni. Hogy szándékuk nyilvánvaló legyen, a zeneszerzők gyakran szöveges magyarázatokkal látták el a zenedarabokat, vagy ha mással nem, de a címmel utaltak arra, amit meg kívántak festeni. Ez a műfaj nem más, mint a XIX. században rendkívül népszerűvé vált *programzene*, amely nem merült ki pusztán a természet ábrázolásában, de gyakran merítkezett az irodalomból, népi gyökerekből, az egyéni fantáziavilágból. A szöveges magyarázat mellett a programzene másik gyakori sajátossága, hogy vezérmotívumokkal jelzik, miről szól a mű. Azzal, hogy így egy fonálra fűzték fel zenei gondolataikat, a zeneszerzők meg akarták óvni műveiket az önkényes magyarázatoktól, tartalommal próbálták megtölteni a klasszikus zene akkori kimerülő formáit.

A lemez is programzene-válogatás. Mendelssohnt egyik angliai, skóciai útja során ihlette meg a Hebridák szépsége, s a táj hangulatát próbálta megörökíteni egy nyitányban. Respighi Róma fenyői (és kútjai) ihlették, Muszorgszkij a népi mondavilágot jeleníti meg programatikusan szimfonikus képében, Csajkovszkij pedig a Rómeó és Júlia irodalmi témájából merítkeznek.

A válogatás első darabja F. Mendelssohn „Hebridák” című nyitánya. Ez a nyitány 1829-32 között született a zeneszerző 1829-es angliai és skóciai utazásának hatására. Mendelssohn a korai romantika egyik képviselője, akinek zenéjére még jellemző egyfajta konzervatívizmus, a hagyományos formák tisztelete, s egyben a derűs, harmonikus életérzés. A műben végigfodrozódó egyik téma – amelyet a klasszikus szonátaformának megfelelően bemutat, majd variál a szerző – akárcsak *Smetana* Moldvája, vidám vízcsohokra emlékeztet. Mintha mi is a hajón lennénk és látnánk, hallanánk a tenger hullámait. A másik líraibb hangvételű téma a képzeletbeli sziklás fenyveseket idézi. A hullámzó táj és tenger lenyűgöző szépsége egyre grandiózusabb, diadalmasabb zenében ölt testet. A víz, a táj és a hajó egymásnak felelnek. Megérkeztünk.

A soron következő darab zeneszerzője Ottorino Respighi, s Róma fenyői című szimfonikus költeménye középső ciklusát képezi Római triptichon néven ismertté vált művének. (Ennek első darabja a Róma kútjai, utolsó darabja a Római ünnepek címet viseli.) A szerző 1924-ben alkotta ezt a művet, így időben meglehetősen kilóg a XIX. századi romantikából. Való igaz sokan az olasz zenei impresszionizmus fő alakjának tartják, de zenéje sok jegyét mutatja a késő romantikának. Azzal, hogy részletes programmal látta el művét a szerző, végsőkéig kihasználta a programzenében rejlő lehetőséget, de éppen ezzel kevés helyet hagyott a befogadó önálló képteremtésének. Viszont ezzel a konkrétumával megkönnyíti a zenei nyelvezet megértését. Lássuk, milyen programot is írt Respighi művéhez:

I. A Villa Borghese fenyői: gyermekek játszanak körtáncot és katonásdit, majd hirtelen elfutnak, a szín változik. Valóban hallható a gyermekdal, néha a fúvósokkal érzékelteti a gyerekek egymásközi csúfolódását, a katonazene sajátos pergése is felhangzik. Ez a kép emlékeztet Muszorgszkij Egy kiállítás képei című ciklusának hasonló témákat érintő zenéjére. II. Fenyők egy katakomba mellett: a mélyből fájdalmas zsolttár hangja száll fel, majd elhal. A zsolttár hangása középkori zenéket idéz, sőt néhol keleties hangzást is fel lehet fedezni. III. A Gianicolo fenyői: reszketés lebben át a levegőn: a szelíd telihold fényében kibontakoznak a Gianicolo fenyői. Egy csalogány dalol. Ebben a képben érezni leginkább Wagner, R. Strauss hatását, a szerző megpróbálja a tonalitást megtörni, és lebegővé válik néhol a zene, de vissza-visszatér a megszokott vágányba. A kép végén a madárscsicsergés mintha magnófelvétel lenne, talán ez érzékelteti leginkább e zene konkrétságát. IV. A Via Appia fenyői: ahogy Respighi írja, ködös hajnal a Via Appián, lépek zaja hallik, felkel a nap, trombiták harsognak, feltűnik és diadalmasan halad az úton a római hadsereg.

A következő két szerző, M. Muszorgszkij és P. Csajkovszkij mindketten a múlt század második felében alkottak Oroszországban. Muszorgszkij az Ötök tagjaként sokkal inkább merített az orosz népzeneből (a népi gyökerek felfedezése, mint említettem, szintén a romantika találmánya), míg Csajkovszkij zenéjében sokkal inkább jelen vannak a nyugati stílusjegyek, de az ő zenéjén is át- meg átfénylik egy sajátos szín, amelyben részben van az orosz népi hagyományoknak is.

M. Muszorgszkij az „Egy éj a kopár hegyen” című, a népi mondavilágot megjelenítő programatikusszimfonikus képét 1867-ben szerezte, majd Rimszkij-Korszakov hangszerelésével 1886-ban nyerte el mostani formáját. Míg Mendelssohn a korai romantika képviselőjeként még nem újított, és a hagyományos formákat használta, vagy Respighi aki a késői romantika képviselőjeként már nem újított, és maradt konzervatív (hiszen Bartók is kortársa volt), addig Muszorgszkij sokban hozott újat. Jellemző rá – és ebben a művében is tetten érhetők – a merész harmóniai újítások, az apró motívumok ismétlődésén, variálódásán alapuló mikrostrukturális építkezés, s leginkább a népzenei modalitás. Muszorgszkij is programmal látta el ezt a művét, ha nem is annyira részletesen, mint Respighi: „Természetfölötti hangok föld alatti zaja – A sötétség szellemeinek, majd magának a Sátánnak feltűnése – A Sátán dicsőítése és fekete mise – Boszorkányszombat – Az orgia tetőpontján megkondul a távolban egy falusi templom harangja, amely elűzi a sötétség szellemeit – Virradat.” Ez a programzene, ellentétben az előzőekkel nem természeti képet fest le, hanem egy őszerejű látomást, a zeneszerző belső érzélemvilágát, fantáziáját. A zenében a népzene hatását végig érzékelhetjük, akár a ritmus nem annyira szabályos, váltakozó jellegén, vagy a dallamvilágban. Mind a feketemise zenei lefestésében, aztán a hajnal felkeltével, a harangok kondulásával orosz népi dallamokat fedezhetünk fel.

A válogatás talán legromantikusabb darabja P. Csajkovszkij Rómeó és Júlia című nyitányfantáziája. Ez is programzene, de ennek témája irodalmi ihletettségű. A szerelmespár története egyébként nagyon sok zeneszerzőt meglehetett, Bellini, Gounod, Berlioz, Prokofjevet. Ez a nyitányfantázia végső formáját 1880-ban nyerte el. A programzenére jellemző vezérmotívumokat (Leitmotiv), amelyek Wagner zenéjét át meg átszövik, e válogatásban talán itt fedezhetjük fel legtisztábban. A vezérmotívum lényege, hogy bizonyos személyeket, vagy történéseket mindig ugyanaz a téma, illetve témavariáció jelez a zenében. Csajkovszkij műve a népi dallamokat is idéző korállal indul, amellyel Lőrinc barátot idézi meg. Majd a zenében egyre inkább érezni a tragédia előszelét, és a ritmus is egyre feszesebbé, gyorsabbá válik. Az egész nagyzenekar által megszólaltatott feszes, felcsattanó motívum a viszály, párviadal motívuma. Az ezt követő nyugodtabb szakasz vezet rá a jól ismert szerelmi témára, amelyet egy meghitt, ringatózó dallam követ. Aztán megint visszatér a viszály témája, majd megint a szerelmi témapár. A tragikus vég után Csajkovszkij a szerelmi téma variációjával epilógusban búcsúzik el a szerelmesektől, hogy aztán e témát még egyszer izzásba hozza, hitet téve a romantikus nagy érzelmek mellett.

A felvételek egyetlen hibája éppen abból ered, hogy sok művet zsúfoltak egy lemezre, így rövid a darabok közötti szünet, ezért oda kell figyelni zenehallgatás közben, nehogy

egyetlen folyamán nőjön az egész. De éppen gazdagsága miatt ez a válogatás sokféleképpen felhasználható a tanításban, például irodalom-, műalkotáselemző órákon a romantikának mint stílusirányzatnak a szemléltetésére.

Ezek a zenedarabok az asszociációs készségek fejlesztésére is alkalmasak, meg lehet próbálni a zene által keltett érzelmek, gondolatok vizuális megjelenítésével rajzórán, a nagyobbak megpróbálkozhatnak a különböző motívumok felfedezésével és magyarázatával, a népi motívumok felfedezésével is.

Az első két darab színesítheti a földrajzórát, Csajkovszkij nyitányfantáziája pedig jó felütése lehet egy a szerelmet középpontba állító beszélgetésnek.

From the Hebrides to Rome with Lamberto Gardelli. Mendelssohn – Mussorgsky – Tchaikovsky – Respighi. Hungaroton – White Label (750, -Ft)

LANNERT JUDIT

A magyar iskolák helyzete Romániában

A néma évtized (1958-1968)

1944 után Romániában viszonylag kedvezőbben alakult a magyar nyelvű oktatás helyzete, mint a többi utódállamban. Jugoszlávia, Csehszlovákia a győztesek oldalán tekinthetett a jövő elé; az utolsó pillanatban „kiugrott” Románia viszont csak olyan szovjet-román fegyverszüneti szerződést köthetett 1944-ben, amely területi vonatkozásban elvileg még hagyott nyitott kérdéseket. Románia nem folyamodhatott például a tömeges kitelepítés Csehszlovákiában alkalmazott módszeréhez; sőt az 1944 novemberében Észak-Erdélyben visszaállított szovjet katonai közigazgatás figyelmeztető jel, hogy Magyarországgal szembeni helyzeti előnyét csak úgy őrizheti meg, ha a külföld felé a jobbik arcát mutatja: különösen a kényes nemzetiségi kérdések tekintetében.

Ne felejtjük, hogy 1944. augusztus 23-a után, de még a Groza-kormány előtt – tehát 1944. november 14-én – kiadott 575. sz. törvény a Nemzetiségi Minisztérium felállításáról intézkedett; 1945. február 7-én pedig kiadták a Nemzetiségi Statutumot (86. sz. törvény). 1945. március 6-án a szovjet támogatással hatalomra került úgynevezett „demokratikus” Groza-kormány pedig tovább ment a nemzetiségi engedmények terén. (1) Észak-Erdélyben a legtöbb magyar iskola megmaradt, Dél-Erdélyben pedig újra nyílt számos olyan magyar iskola, amelyet Antonescu diktatúrája idején zártak be.

A párizsi békeszerződés (1947) aláírása után az anyanyelvű iskolák sorsát meghatározta az 1948-as államosítás. Trianon után most első ízben került a hatalom birtokon belültre; a magyar oktatási struktúrában mindég jelentős egyházi iskolákat elnyelte az állam. Az államosított magyar nyelvű iskolahálózat még többé-kevésbé kielégítette a nemzetiségi igényeket, és megfelelt a magyarság nemzetiségi arányainak. 1947 őszétől kedvező fordulat, hogy Moldvában a csángók számos helyen magyar iskolához jutnak.

Erdélyben azonban néhány év után – párhuzamosan a belpolitika más fejleményeivel, például a Magyar Népi Szövetség „bekebelezésével”, elsorvasztásával – különböző átszervezések ürügyén megszüntetik a nem elég korszerűnek tekintett iskolatípusokat, pl. 1953-54-ben a középfokú szakliceumokat. Ekkor nincs már nemzetiségi minisztérium, amelyik legalább szóvá tehetné, hogy míg ez az intézkedés a magyar hálózatban az ilyen típusú iskolák teljes felszámolását jelentette, a románál csak a tanulók átcsoportosítást. 1953 körül már Moldvában is megkezdődik a magyar tannyelvű iskolák fokozatos megszüntetése; és véget ér a bákói tanítóképző magyar tagozatának rövid tündöklése is. A csángó iskolák utolsó nyomát abban az 1958-as újságikkben leljük (2), amelyben meg-